

Adibidez: *aitari natorkio; adixkideekin samurtu da*
*Piarresen kontiak mintzatu dira; aita-
 tzat daukate.*

d) joskera hainizkuna (múltiple): aditza asko osaigailuz lagundua dago:

Adibidez: *hezur bat eman diogu zakurrari*

Huna *eman* aditza nola agertzen ahal ginuken
eman (342) ama(i)te / *eman* / *emanen*(gu) / DU

Joskera motza: badaki emaiten, ez da zekena; haizeak ematen du; bikotzak ematen dautzun bezala egizu mintzaztean eleak berak ematen du; emak hor!; emazu hortik.

Joskera bakun zuzena: bere liburu guziak eman ditu; zazpi jantziak emanen dituzte; noiz emanen duzu hitzaldia; kasu emazu; 9 urte ematen du.

Joskera bakun zeharria: errege bati eman den bezala; jatera eman; erakusterat eman; edanari emana; emaztetarat emana; aitari ematen dio; dena aita da; emagun egia dela ez denetik nork emanen?; bi gauza horiek elgarri emanak dira.

Joskera hainizkuna: emozu begi egiteko horri; liburua eman diot Pellori; emazu liburua mahainaren gainean; bikia eman ginuen hazitako berex; emagun lege hori beharrezko bezala; haren errana egiaztat eman zuten; gizona murruari kontra ematen dute; haurrik ez eman jostatzen, itsas-hegi hortan: leku gaixtoa da; nori berea eman behar zaio; abisu eman zigun holakorik ez egiteko; ailema denek euskara begira dezagun.

OLAGINTZAKO ITZAK

1976-VI-25

J. Garmendia Larrañaga

JAUNAK

Eskulangintzari buruz ez naiz idatzi zaarra. Ta orduan esaten genuen gauzetako bat auxe zen: eskulangillea ez dela

makinapean bizi izan. Sarritan ez duala argindarrrik erabili, baizik bere burua izan duala motor. Aipatutako lantxo berean adierazten gengan ere eskulangillea jabetzen zela bere erortzeaz, ots, ezin zala salmentan pareatu lantegi andi ta aurrera-koiagoarekin, naiz-ta bai, bein baño geiagotan, lan-gaiaren ontasunean.

Orrela-ba, zenbait lantegi txiki, mota aietakoak, zenbait lankera, izkutatzen dijoaz, orain bat eta gero bestea, eta beraien eskutik, bat-batean, bizimodua, gauza ta izen anitz erabat betiko aaztu ta galtzen.

Eta, izkuntza aldetik, azkeneko gogorapen onen garrantzia aintzartuaz bereala irakurriko dizkizutet egun, gutxi erabiltzen diren edo batere erabiltzen ez diren izenen lerrotxo bat, 25 izen ain zuzen, denak antzinako gure ola edo burdinlangintzarekin zer ikusia izan zutenak.

Itz auek neure gai onen txarteltegikoak dire, berreun baten artetik aukeratuak. Denak, orain ikusiko ditugunak eta berdin astirik gabez ixilean gelditzen direnak, itz-artean edo gazteleraz idatzitako bere kontestoaan dijoaz. Esan nai dugu beraz, ez dirala an-emenka, bakarka eta bere esanaiaeren ezjakiñean arkitutakoak. Aita Villasanteri irakurri dugu —“Características de la obra ‘Gero’ de Pedro de Axular” en—, “Arraina uretan denean da arrain, hitza ere, esaldi barruan atxemaiten duzunean, orduan eta orduan bakarrik, dakizu zuzen eta zihur zer den”.

Adierazi nai genuke ere bilduma ontarako, ta erizpide bateri jarraituaz, ez dirala gogoan artuak izan iztegi gisara prestatutako lanak, Mogelen “Peru Abarkan” eta 1960 garrenge V garren “Euskeran”, Xabier Zubiaurreren “Mogel eta burdigintzan” arkitzen direnak, adibides. Zubiaurreren lan au, Larramendi eta Mogelen oinarritua batezere, Juan San Martinen bidez eskuratua dugu.

Eta orain sar gaitezen gure gaurko gaian.

AGUA PALANCA

“Agua palanka izeneko barra andi bat”.

(“Una barra grande llamada “agua palanca”)

(Leitzako Ibero oleko inbentario edo arkibidetik jaso. 1860 garrenge ekainaren 28koa. Egun nere eskuetan).

ALDABARRAK

“Boga, boba edo boa burkoetan tinkatzeko egurrak, aldabarrak zeritzaten. Aldabarrak ziriz ermotzen ziren.”

(“Los tablonos o maderas para sujetar la “boga”, “boba” o “boa” en las “burkoak” recibían el nombre de “aldabarrak”. Los “aldabarrak” se afianzaban por medio de cuñas”).

Eugenio Zubeltzuk emandako berrietatik jaso. Ibarreko “Azkue la nueva” kobre ontzitegian lan egiña dugu Zubeltzu.

Mogel: Aldabarrak: Puntales del “boga” (“Peru Abarka”)

Azkue: Aldabar: “Puntales que sostienen el mazo de ferrería”.

ARDIE

“Azkue la nuebako zepuak tinkatzen zituzten zurak, ‘ardie’ izenarekin ezagutzen ziren. Olaren zolairu azpian arkitzen ziren ‘ardiek’.

(“Los cepos de la ferrería “Azkue la nueva” iban sobre una madera conocida por ‘ardie’. La ‘ardie’ quedaba por debajo de la planta de la ferrería”).

Felix Etxeberria, Berastegiko arotz edo zurgina izan duak esana. Felix Etxeberria, ta berdin ere bere gurasoak, “Azkue la nuevako” arotzak izan ziren.

ARIA

“Aria izeneko beste esku-aga bat, gabiko txingurak sartzeko”.

(“Otra-barra-para entrar-meter-los yunques del Martinete, que se llama “aria”).

Leitzako Ibero oleko arkibidetatik jaso. 1860garren ekainan 28koa. Egun nere eskuetan.

ASTUA

“Zankalatraba esertzen zen pertzkillea zuraje baten gañeko ool batetan. Zuraje onen izena, astua. Bi anka zituan eta 70 zentimetro goibean”.

("El 'pertzkilllea' tomaba asiento a horcajadas en una tabla dispuesta sobre un bastidor de madera con dos patas y 70 centímetros de altura, llamado 'astua').

Ibarreko "Pertz-olan" pertzkille izan zen Emilio Portalek esana.

ARZAYA PALANCA

"Artzaia palanka izeneko burdin aga bat".

("Una barra llamada "arzaya palanca".)

Aipatutako Iberoren arkibidetik artua.

BERUA EMAN

"Kobrezko ontziak sutegira eramate onek 'berua eman' zuan izena. Bañan lantegian ontzia otzean lantzen zen. Ontzi lantzearen eginkizunetan bati 'berua eman' izena ematen bazitzaion ere".

("Ese llevar a la fragua —las piezas de cobre— recibía el nombre de 'berua eman'. Pero en el taller se forjaba con la vasija en frío, si bien uno de los cometidos de esta sección recibía el nombre de "berua eman").

Emilio Portalek, Ibarreko "Pertz-olan" pertzkillea izanak, eta Karlos Bikandi, Amorebietako "Bernakolean" errebatidorea izanduak emandako berriak.

CHACURRAS

"Iltzeentzako bost iltze-eredu, bakoitza bi zatiz osatua: zatien izena: "txakurra".

("Cinco claveras para clavo con sus dos piezas llamadas "chacurras".)

Leitzako Ibero oleko arkibidetatik artua.

DURMIENDA

“Inaziori, antepara, kurpilla ta durmiendan egindako bost eguneko lanarengatik...”

“Auspotegekiko durmienda berria antolatzen”.

(“A Ignacio, por cinco días que trabajó en la antepara, rueda y durmienda...”)

(“En prepara la nueva durmienda de la barquinera (...)”.

Bizkaiko “Sarrikolearen ” 1797 garren urteko langintza kontuetatik.

Mogelek eta Azkuek: Durmiendea: “La pieza mayor de la ferrería; sirve de apoyo a todas las demás”.

Baiñan argitasun gutxi ematen digute auek.

EGAZPIDE

“Lanean eta ikazkintzan asi zela Egazpide deitzen dion ondoko ta berari dagokion lekuan”.

(“Que había empezado a trabajar y hacer carbón era tocante y perteneciente de corte que llama Egazpide”).

Azkue: Hegastegi: alero de la casa. Egatz: ladera de monte. Alero de tejado.

EGAZPIDE

“Aipatutako Inturia olaren txarakadiak eta Egazpideak”.

(“De los jarales y Egazpides de la dicha herrería de Inturia”).

Berastegiko udal agiritegitik artua. 1651 garrengo ilbeltzaren 25 koa. Berastegi eta Elduaiengo erriek Pedro Aranalde ola-gizonarekin izan zituzten eztabaidatik jaso.

ENDAL ARRIE

“Eta ‘endal-arrie’ zuen izena ‘endala’ punpatzen zen burdin edo arriak”.

(“Y el hierro o la piedra donde rebotaba el “endala” recibía el nombre de “endal-arrie”).

Felix Etxeberriak esana.

Mogelek: “Dendal-arria”: Piedra bajo el “dendal”.

Azkuek: “Dendalarri”: Piedra sobre que se fija el “dendal”.

ENDALA

“Endala zeritzan burdinki bat zeramaten gabi-oñek muturretan, ardatz ortz duna ikutzen zutela”.

(“Los extremos de los “gabi-oñek” en contacto con el eje dentado llevaban un ferrado denominado “endala”).

Felix Etxeberriak esana.

Mogelek: Dendala: Apoyo del “gabigun” : Sostén del mazo.

Azkuek: Dendal: Apoyo del mazo y su sostén en las ferreñas.

EPAIPIDE

“Elizaraun barrutian Berastegi ta Elduaiengo erriek dituzten sarobeen oar-idatzia eta oola bakoitzak berez epaipide tartean dituanak auek dira”.

(“Memorial de los seles que tienen las villas de Berastegui y Elduayen en el término y jurisdicción de Elizaraun y entre los epaipides que tiene cada herrería de por sí son las siguientes:”)

Berastegiko Ansonea baserrian arkitutako paperatatik.

Ixaka Lopez Mendizabalen iztegian: “Epaipide” : “Terreno comunal en el que es lícito a los vecinos el aprovechamiento de árboles, argomas, etc”.

ESTAKA

“Errebatitzeko ‘estaka’ batzuek eta neurri ezberdiñeko burni malluak erabiltzen zituzten.

“Txingure tankeran bukatzen dan burni-aga bat dugu ‘estaka’.

(“Para el quehacer de batir contaban con varias ‘estakas’ y martillos de hierro de diferente tamaño.

La ‘estaca’ es una barra de hierro rematada en una especie de yunque”).

Emilio Portalek esana.

FESTA - BURNIAS

“Plazaola, Berines, Olloquiegui ta Inturiako olak bederatziz kintal burni ordaintzen zuten bakoitzak ‘festa-burni’ edo zerga bezala, 1615 garrenko urtean”.

(“Como ‘festa-burnias’ o impuesto pagaban el año 1615 las ferrerías de Plazaola, Berines, Olloquiegui e Inturia a cada nueve quintales de hierro”).

Gipuzkoako Agiritegitik. 2064 garrenko paper-xorta. 72 garren orrian. 1615 garrenko illaiaren 29 an.

FESTA - BURNI

“1628 garrenko urtean Lorentzo Elussak bere gain artuta kobratu zuan Inturia, Ollokiegi, Berines, Mustar, Ameraun eta Plazaola oletako ola-gizonek ‘festaburni’ deritzen zaion zergaren irutatik bi ordainduaz emandako burni totxoia”.

(“El año 1628, Lorenzo de Elussa se hizo cargo del hierro tocho cobrado de los ferrones de las ferrerías de Inturia, Olloquiegui, Berines, Mustar, Ameraun y Plazaola, por las dos terceras partes del tributo llamado ‘festaburni’).

Gipuzkoako Agiritegitik. 2055 garrenko paper-xorta. 137 garren orria. 1628 garrenko abenduaren 30 an.

GABI - OÑE

“bere muturrean gabia edo mallu andia eramaten duan abea”.

(“El tronco que en su extremo lleva el martillón”).

Felix Etxeberriarengandik jasoa.

GUZUR - ASCAS

“Bere urak kurpil pota edo paletara botatzen zituan erreten zuzen edo zeartuak artzen zuan izena”.

(“Se llamaba así al canal vertical o inclinado que encauzaba el agua hacia las palas de la rueda hidráulica”).

Joaquin Almunia: “Contribución de la Real Sociedad Vascongada al progreso de la siderurgia española a fines del siglo XVIII (1771-1793),” 14 garren deia.

GUZURRASCA

“Kurpil zizkuduna izango da, 21 oineko erdi lerroa duena, ta zizku batean sartua dago, erri-izkeran aska perpendikular edo guzurraskan sartua zirkunferentziaren laurden batean”.

(“Tendrá la rueda, que ha de ser de cajones, 21 pies de diámetro y estará metida en un cajón, o en lo que bulgarmen- te se llama asca perpendicular o guzurrasca en la cuarta parte de la circunferencia”).

Gipuzkoako Batzar Nagusiko liburutik artua. Donostian, 1806 garren urtea, uztan 2 tik 12 ra. Oletan doitzeko asma- tua.

Mogelek: “Guzur-askea” : Pesebre falso.— Larramendik aipatzen du.

Azkuek: “Guzurraska”: “cierto aparato de herrería”.

KOPAKO - GABIA

“Bi gabi zeuden burni-urtegian; berdiña edo txapako gabia eta borobilla edo “kopako gabia”.

(“En la sección de fundición había dos martillones, el plano y el circular”).

“Pertz-ola” eta “Bernakoleako” neure zeazketatik.

PALANKA SARDE

“Burni-aga motz bat, ‘palanka sarde’ deitua”.

(“Una barra corta llamada ‘palanca sarde’”).

Ibero oleko arkibidetik artua, 1860 garrenge ekainan 28 koa.

PERRAIKI

“Mea biltzeko perraiki bat”.

(“Un ‘perraiki’ para recoger vena”).

Zegamako Goenolearen paperetatik. Oñatiko Protokolo Agiritegitik. 3394 ko Sinatura, 20 garrenge orrian. 1787 garrenge otsaillaren 6an.

Azkuek: “Perraol”: “pala de madera que sirve para aplastar y amoldar panes delgados de maiz”.

Azkuek: “Pelaki”: “tableta con mango en el centro, que sirve para recoger broza, escoria y otras cosas”. Zalduendan, “pelaiki” izenez ezagutua”.

“Pegakie”, Berastegin, elurra kentzeko erabiltzen zutena.

SUACHURRA

“Atxur andi bat, suatxurra deitua.”

(“Un azadón que llaman ‘suachurra’).

1787 garrenge otsaillaren 7 an, Zegamako Goenolean egin zen maisterkintzatik jasoa. Oñatiko Protokolo Agiritegitik. 3394 ko Sinatura, 20 garrenge orrian.

TOMAS

“Eta ‘Tomas’ izena zuan gabi txiki batera eramaten”.

(“Y las llevaban a un martinete pequeño llamado ‘Tomás’.)

“Azkue la nueva” eta “Bernakolean” neurek egindako zeazketatik.

PERTZKILLEAK

“Pertzilleak izenarekin ezagutzen ziren lantegiko mai-xuak”.

(“Los oficiales del taller eran conocidos por el nombre de ‘perzkilleak”).

“Pertz-olako” perzkillea izan zen Emilio Portalek esana.